

Міністерство освіти і науки України  
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка  
Педагогічний факультет  
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота  
магістра

з теми: «Індивідуально-типологічні особливості пізнавальних процесів у  
молодшому шкільному віці та їх врахування в навчальному процесі»

Виконала: студентка 2 курсу групи РО1-М17з  
спеціальності 013 Початкова освіта  
Сумарюк Світлана Михайлівна

Керівник: Савицька О.В., кандидат психологічних  
наук, доцент

Рецензент: Столяренко О.Б., кандидат психологічних  
наук, доцент

Кам'янець-Подільський-2018 р.

## ЗМІСТ

|   |           |
|---|-----------|
| <b>ВСТУП</b> .....  | 4         |
| <b>РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ІНДИВІДУАЛЬНО-ТИПОЛОГІЧНИЙ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ У МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ</b> ..... | 7         |
| 1.1 Розвиток когнітивної сфери в молодшому шкільному віці .....   | 7         |
| 1.1.1 Розвиток мислення молодшого школяра .....   | 7         |
| 1.1.2 Особливості розвитку мовлення в молодшому шкільному віці..  | 14        |
| 1.1.3 Розвиток пам'яті молодшого школяра .....  | 17        |
| 1.2 Індивідуально-типологічні властивості пізнавальних процесів як індивідуальний стиль пізнавальної діяльності молодшого школяра .....                               | 23        |
| <b>Висновки до розділу 1</b> .....  | <b>33</b> |
| <b>РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНО-ТИПОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ</b> .....  | <b>35</b> |
| 2.1 Організація і методи дослідження пізнавальних процесів молодшого школяра .....  | 35        |
| 2.2 Аналіз діагностики рівней розвитку мислення, пам'яті і мовлення у молодших школярів .....   | 39        |
| 2.3 Формувальний етап експерименту з розвитку мислення, пам'яті і мовлення молодших школярів .....  | 48        |
| <b>Висновки до розділу 2</b> .....  | <b>53</b> |

|  |            |
|--|------------|
| <b>РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ .....</b>  | <b>56</b>  |
| 3.1. Теоретичне обґрунтування психолого-педагогічних умов розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови ..... | 56         |
| 3.2. Змістові та процесуальні аспекти програми розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови .....            | 68         |
| <b>Висновки до розділу 3.....</b>  | <b>89</b>  |
| <b>ВИСНОВКИ .....</b>  | <b>92</b>  |
| <b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....</b>   | <b>97</b>  |
| <b>ДОДАТКИ.....</b>  | <b>103</b> |

## ВСТУП

**Актуальність дослідження.** Перед сучасним українським суспільством надзвичайно актуально постає проблема створення оптимальних умов для розвитку пізнавальної активності підростаючої людини – якості, без якої неможливе розкриття індивідуальності та повноцінний розвиток особистості. Провідна роль у вирішенні зазначеної проблеми належить національній системі освіти. Період молодшого шкільного віку, що характеризується стрімким становленням інтелектуальних, почуттєвих та вольових якостей, є вирішальним для розвитку пізнавальної сфери учня.

Дослідження пізнавальної активності, як проблеми вітчизняної психолого-педагогічної науки, беруть свій початок у працях Л.С.Виготського, О.М.Леонтьєва, С.Л.Рубінштейна.

Загальні закономірності пізнавальних процесів учнів та їх індивідуальні особливості вивчали такі психологи, як В.В. Петухов, О.К. Тіхоміров, І.С. Якіманська, І.С. Серєда, Я.О. Пономарьов, Г.С. Костюк, А.В. Брушлінський, С.Д. Максименко, Н.Ф. Тализіна. Питання психологічних умов здійснення індивідуального підходу до формування пізнавальних процесів та врахування їх особливостей у процесі навчання вивчали В.С. Мерлін, Є.В. Клімов, Ю.К. Бабанський, Г. Клаус, І.Є. Унт, З.І. Калмикова.

До різних аспектів проблеми розвитку пізнавальної активності у навчально-виховному процесі зверталися у своїх дослідженнях відомі психологи та педагоги: Л.П.Аристова, Д.Б.Богоявленська, О.І.Вишневський, Д.В.Вількеєв, Д.Б.Годовікова, М.О.Данілов, Б.П.Єсіпов, М.І.Лісіна, В.І.Лозова, А.К.Маркова, О.М.Матюшкін, М.І.Махмутов, В.О.Моляко, Н.О.Половнікова, О.Я.Савченко, О.В.Скрипченко, І.Ф.Харламов, Т.І.Шамова,

Г.І.Щукіна та інші. Психологічні особливості пізнавальної активності молодших школярів вивчалися Н.В.Гродською, М.Мамажановим.

Водночас, на тлі багатогранності вивчення проблеми та її надзвичайної актуальності, індивідуально-типологічні особливості пізнавальних процесів учнів молодшого шкільного віку залишається недостатньо дослідженим. Соціально-педагогічне значення, недостатня теоретична і практична розробленість окремих аспектів зазначеної проблеми, необхідність вдосконалення процесу індивідуалізації навчання в початковій школі на основі психодіагностики індивідуально-типологічних особливостей учнів зумовили вибір теми дипломної роботи: «Індивідуально-типологічні особливості пізнавальних процесів у молодшому шкільному віці та їх врахування в навчальному процесі».

**Об'єкт дослідження** — пізнавальна діяльність молодшого школяра

**Предмет дослідження** — індивідуально-типологічні особливості пізнавальних процесів у молодшому шкільному віці

**Мета дослідження:** полягає у вивченні індивідуально-типологічних особливостей пізнавальних процесів молодшого школяра та розробити програму їх врахування в навчально виховному процесі початкової школи.

Відповідно до поставленої мети були визначені **основні завдання дослідження:**

1. Визначити теоретично-методологічні підходи до проблеми пізнавальної діяльності, індивідуально-типологічних особливостей пізнавальних процесів, шляхів узгодження індивідуально-типологічних властивостей та пізнавальної діяльності особистості в молодшому шкільному віці.

2. Здійснити емпіричне дослідження особливостей розвитку пізнавальних процесів в молодшому шкільному віці.

3. Теоретично обґрунтувати та розробити програму розвитку пізнавальної активності молодших школярів в процесі вивчення іноземної мови.

**Методи дослідження.** Відповідно до визначених завдань комплексно застосовувалися наступні методи дослідження: теоретичний аналіз проблеми, класифікація, систематизація, узагальнення; спостереження, бесіди, експеримент, активні методи навчання тощо. У ході емпіричного дослідження основним став метод психолого-педагогічного експерименту, що складався з констатувального та формувального етапів.

**Практичне значення** дослідження полягає: у доборі методів оцінки рівня розвитку пізнавальних процесів; створенні програма розвитку пізнавальної активності молодших школярів при вивченні іноземної (англійської) мови, які можуть використовуватися педагогами, практичними психологами, для організації корекційно-розвивального впливу на особистість та психічний розвиток молодшого школяра.

**Достовірність** наукових результатів і обґрунтованість висновків забезпечувалася: теоретичним аналізом проблеми, відповідністю методів меті і завданням дослідження, використанням стандартизованих методик, репрезентативністю вибірки, поєднанням кількісного і якісного аналізу експериментальних даних.

**Структура дипломної роботи.** Робота складається зі вступу, трьох розділів, списку використаних джерел, висновку. Повний обсяг дипломної роботи складає 144 сторінок машинописного тексту, з них 96 сторінок основного тексту. У списку використаних джерел 70 найменувань, обсяг додатків становить 44 сторінок.

## ВИСНОВКИ

Центральним для всієї структури свідомості і для всієї системи діяльності психічних функцій є розвиток мислення. З цим тісно пов'язана й ідея інтелектуалізації всіх інших функцій, тобто зміни їх залежно від того, що мислення призводить на певному щаблі до осмислення цих функцій, що дитина починає розумно ставитися до своєї психічної діяльності.

З початком шкільного навчання мислення висувається в центр свідомої діяльності дитини, стає домінуючою функцією. В ході систематичного навчання, спрямованого на засвоєння наукових знань, відбувається розвиток словесно-логічного, понятійного мислення, що веде до перебудови і всіх інших пізнавальних процесів.

Мовлення є одним з найважливіших психічних процесів молодшого школяра, і оволодіння ним відбувається на уроках рідної мови за лінією звуко-ритмічної, інтонаційної сторони мови; за лінією оволодіння граматичною будовою і лексикою, збільшення словника і усвідомлення власних мовленнєвих процесів.

Пам'ять молодшого школяра, що характеризується мимовільністю, розвивається в двох напрямках — довільності і свідомості. Зміни в розвитку пам'яті пов'язані з тим, що дитина, починає усвідомлювати особливе мнемічне завдання.

Інтелектуальна робота в молодшому шкільному віці є водночас мнемічної діяльністю, мислення, мова і смислова пам'ять виявляються нерозривно пов'язаними і утворюють на базі типу ВНД індивідуальний стиль пізнавальної діяльності.

Індивідуальний стиль пізнавальної діяльності є обумовлена типологічними особливостями стійка система способів, яка складається у людини за умови її прагнення до якнайкращого здійснення цієї діяльності.

Загальна структура індивідуального стилю включає наступні компоненти: ядро індивідуального стилю, тобто способи діяльності, які мимовільно або без помітних суб'єктивних зусиль (як би стихійно) актуалізуються у відповідній об'єктивній ситуації на основі комплексу типологічних властивостей нервової системи людини; своєрідну прибудову до ядра індивідуального стилю, тобто такі особливості діяльності, які можуть бути осмислені як своєрідний спосіб ефективного врівноваження з середовищем як доведення дій до кінця.

Проведені констатувальний і формувальний етап експериментальної роботи з дослідження особливостей розвитку мислення, пам'яті й мовлення дітей молодшого шкільного віку дозволяє зробити наступні висновки:

у контрольній та експериментальній групі переважають переважно діти із середніми показниками розвитку вищих психічних функцій. У нашій вибірці найбільш високо розвинені понятійно-образне мислення і образна пам'ять. Найменш розвинені понятійно-логічне мислення, оперативна пам'ять, активний словниковий запас.

Показники розвитку мислення, пам'яті й мовлення корелюють між собою. Можна в даній вибірці виділити наступні підгрупи:

1) підгрупу з низькими показниками понятійно-логічного мислення, з низькими і середніми показниками понятійно-мовленнєвого мислення, з низькими і середніми показниками понятійно-образного мислення, з низькими і середніми показниками зорової та образної пам'яті, з низькими показниками розвитку мовлення — 20 і 25 % відповідно в контрольній та експериментальній групі;

2) підгрупу з середніми показниками понятійно-логічного і понятійно-мовленнєвого і понятійно-образного мислення, з середніми показниками зорової та образної пам'яті, з середніми показниками розвитку мовлення — 25 і 30% відповідно в контрольній та експериментальній групі;

3) підгрупу з хорошими показниками понятійно-логічного і понятійно-мовленнєвого і понятійно-образного мислення, з середніми показниками



зорової та образної пам'яті, з середніми показниками розвитку мовлення — 35 і 30% відповідно в контрольній та експериментальній групі;

4) підгрупу з високими показниками понятійно-логічного і понятійно-мовленнєвого і понятійно-образного мислення, зорової та образної пам'яті, розвитку мовлення — 20 і 15% відповідно в контрольній та експериментальній групі.

Програма розвивальних занять включала такі напрямки: розвиток логічного мислення (засвоєння аналітико-синтетичних прийомів мислення: аналіз і узагальнення, виділення істотних ознак і закономірностей); розвиток довільної пам'яті; розвиток мовлення; розвиток пізнавальної активності.

За результатами формувального етапу дослідження виявлено, що у контрольній групі практично змін не відбулося. В експериментальній ж групі відбувся «перехід» дітей експериментальної групи з більш низького рівня на більш високий за всіма показниками, тобто розвиток пам'яті й мовлення призводить до розвитку мислення. Найбільші зміни відбулися у розвитку понятійно-мовленнєвого мислення та активного словника, найменші у розвитку логічного мислення. Показники розвитку мислення, пам'яті й мовлення пов'язані між собою. Результати контрольної діагностики дозволяють зробити висновок про ефективність формувальної програми з розвитку пам'яті й мовлення.

Основними умовами, шляхами та засобами розвитку пізнавальної активності молодших школярів є :1) ставлення до учня як до суб'єкта навчально-пізнавальної діяльності; 2) співробітництво, партнерські стосунки між усіма учасниками навчально-виховного процесу; 3) навчання, що спрямовується безпосередньо на формування у школярів учбової діяльності; 4) диференціація та індивідуалізація навчання; 5) сприяння становленню адекватної самооцінки учнів, вдосконалення їх самоконтролю, самоорганізації; 6) змістовне оцінювання; 7) дотримання оптимального співвідношення між вимогами до учня і його реальними можливостями; 8) поєднання групових та індивідуальних форм організації учбової діяльності

школярів; 9) забезпечення навчального простору для вільного вибору навчальних завдань; 10) створення проблемних ситуацій у процесі засвоєння нових знань; 11) комплексне використання наочності; 12) поєднання учбової діяльності молодших школярів із суспільно корисними справами.

Значущість та недостатня розробленість психологічних аспектів проблеми розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови вимагає вдосконалення та перегляду наявних, а також пошуку нових психолого-педагогічних умов, шляхів та засобів.

З метою розвитку пізнавальної активності молодших школярів на уроках іноземної мови було створено експериментальну програму, що ґрунтувалася на принципах гуманістично орієнтованої освіти і передбачала: 1) розвиток структурних компонентів пізнавальної активності (змістовно-інформаційного, операційного, мотиваційного, цільового, емоційного, вольового, комунікативного, контрольного-оцінного, здатностей та здібностей учнів, а також їх уваги); 2) становлення механізмів пізнавальної активності: адекватної самооцінки та високого реалістичного рівня домагань, сталої пізнавальної та позитивної соціальної мотивації до вивчення предмету, підвищення рівня саморегуляції, зниження рівня тривожності учнів; 3) використання активних методів навчання і нових форм роботи на уроці (індивідуально-масової, парної, групової, міжгрупової).

Створена нами програма реалізовувалася у три етапи:

1. Пропедевтичний (або ознайомлювальний) етап (тривав з жовтня 2017 до січня 2018 р) передбачав встановлення позитивного емоційного контакту з учнями, а також визначення цілей і завдань, встановлення правил, закріплення ритуалів, створення робочої атмосфери. Загалом, це – адаптаційний період, впродовж якого основна увага приділяється розвитку комунікативних вмінь та навичок, а також стабілізації рівня тривожності школярів.

2. Основний етап (тривав з січня по квітень 2018 року) є вирішальним для реалізації впливу на структурні компоненти і механізми пізнавальної

активності школярів. Робота, здійснювана у цей період, головним чином спрямовувалася на: усвідомлення та розвиток учнями власних можливостей та здібностей; сприяння зростанню віри у свої сили; розширення сфери розуміння учнями почуттів та переживань; розвиток системи рефлексивно-оцінних ставлень до власної особистості; вдосконалення довільної регуляції власної поведінки та діяльності; розширення можливостей цілепокладання, планування, контролю та оцінювання; підвищення комунікативної компетентності школярів; подолання емоційно-особистісного егоцентризму; вдосконалення іншомовно-мовленнєвих знань, умінь та навичок.

3. Узагальнювально-закріплювальний етап (травень 2018 р.), на якому відбувається перевірка, повторення і закріплення раніше засвоєних умінь, навичок, способів діяльності, якостей та здібностей, а також перенесення отриманого позитивного досвіду у нестандартні, нові ситуації.

Подальші наші дослідження будуть спрямовані на перевірку ефективності створеної нами програми розвитку пізнавальної діяльності молодших школярів засобами іноземної мови.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеева И.А. Коррекционные техники в школе. Санкт-Петербург : Речь, 2004. 184 с.
2. Амонашвили Ш.А. Развитие познавательной активности учащихся. *Вопросы психологии*. 1984. № 5. С. 36 – 41.
3. Астапов В.М. Диагностика развития понятийных форм мышления. Москва : МИПКРО, 1995. С. 287.
4. Балл Г.А. Психология в радиогуманистической перспективе: избранные работы. Киев : Изд-во Основа, 2006. 408 с
5. Барышникова Н.Г. Психологическая характеристика эффективности игровых форм и методов при обучении взрослых иностранному языку: *Сб. науч. тр.* Москва : Моск. гос. лингв. ун-т. 1990. Вып. 368. С. 11-19
6. Берулава Г.А. Диагностика и развитие мышления подростков. Бииск, 1993. 484 с.
7. Бех І.Д. Виховання особистості: Сходження до духовності. Київ : Либідь, 2006. 272 с.
8. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. Психологические исслед. Москва : Просвещение, 1968. 316 с.
9. Вачков И.В. Основы технологии группового тренинга. Психотехники. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Издательство „Ось-89”, 2005. 256 с.
10. Ващенко Г.Г. Загальні методи навчання. Всеукраїнське Педагогічне Товариство ім. Г.Ващенка. Київ, 1997. 410 с.
11. Вишневський О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Дрогобич: Коло, 2003. 528с.
12. Волкова Н.П. Педагогіка: посіб. для студ. вищих навч. закладів. Київ : Видавничий центр „Академія”, 2003. 576 с.

13. Воронцова Л.Д. Взаимосвязь воспитания познавательной и общественной активности младших школьников в учебной деятельности: Автореф. дис. на соис. науч. степени канд. пед. наук: 13.00.01. Москва, 1989. 16 с.
14. Выготский Л.С. Мышление и речь. Собрание сочинений. Т.2 Москва, 1982. 216 с.
15. Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6-ти т. Т.2. Проблемы общей психологии / под ред. В.В. Давыдова. Москва : Педагогика, 1982. С. 18-19.
16. Ги Лефрансуа. Прикладная педагогическая психология: пер. с англ. Санкт-Петербург : прайм-ЕВРОЗНАК, 2005. 416 с.
17. Грецов А.Г. Тренинг общения для подростков. Санкт-Петербург : Питер, 2006. 160 с.
18. Гродская Н.В. Изучение эффективности учебных действий у младших школьников как условие развития их познавательной активности. *Формирование познавательной активности школьников*: сб. науч. тр. / под ред. В.И. Лозовой. Харьков: Харьк. гос. пед. ин-т, 1988. С. 43 – 49.
19. Гуревич К.М. Психологическая диагностика и законы психологической науки. *Психологический журнал*. Т. 12. № 2. 1991. С. 84-93.
20. Гуревич К.М., Горбачева Е.И. Умственное развитие: критерии и нормативы. М., 1992. 256 с.
21. Детская психодиагностика и профориентация / ред. сост. Л.Д. Столяренко. Ростов н/Дону: «Феникс», 1999. С. 168-169.
22. Зинченко П.И. Непроизвольное запоминание. Москва, 1961. 89 с.
23. Зинченко Т.П. Память в экспериментальной и когнитивной психологии. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 456 с.
24. Исследования памяти / под ред. Н.Н.Корж. Москва: Наука, 1989. 486 с.
25. Коберник Г.І. Стимулювання навчально-пізнавальної активності молодших школярів в умовах диференційованого навчання (на матеріалі

уроків математики): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 1995. 23 с.

26. Кривцова С.В. Учитель и проблемы дисциплины. 4-е издание, перераб. Москва: Генезис, 2004. 270 с

27. Кузьменко В.У. Розвиток індивідуальності дитини 3 – 7 років: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук: 19.00.07. Київ, 2006. 46 с.

28. Кузьменко В.У. Розвиток індивідуальності дитини 3 – 7 років: монографія. Київ: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2005. 354 с.

29. Кулагина Ю.В. Возрастная психология (Развитие ребенка от рождения до 17 лет): учебное пособие. 3-е изд. Москва : Изд-во УРАО, 1996. – С. 288 с.

30. Латышева Т.С. Английский язык. Интенсивный курс для начинающих. В 2-х кн. Кн. 1: Книга для студента. Москва: Высшая школа; Научно-образовательный центр „Школа Китайгородской”, 2000. 192 с.

31. Лейтес Н.С. Возрастная одаренность и индивидуальные различия: избранные труды. Москва: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО „Модек”, 2003. 464 с.

32. Личность: теории, эксперименты, упражнения. Санкт-Петербург : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. 706с.

33. Мамажанов Махмуд Психологические особенности связи познавательной активности с самооценкой в младшем школьном возрасте: автореф. дис. на соис. науч. степени канд. психол. наук: 19.00.07. Москва, 1981. 22 с.

34. Мухина В.С. Психология детства и отрочества: учебник для студентов психолого-педагогических факультетов вузов. Москва: Институт практической психологии, 1998. С. 286-294.

35. Немов Р.С. Психология: Учеб для студентов высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. Кн. 3: Экспериментальная педагогическая психология и психодиагностика. Москва: Просвещение: ВЛАДОС, 1995. – С. 240-241.

36. Немов Р.С. Психология: учеб. для студентов высш. пед. учеб. Заведений: В 3 кн. Кн. 1. Общие основы психологии. 3-е изд. Москва: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 1997.
37. Обухова Л. Ф. Концепция Жана Пиаже: за и против. Москва, 1981. 316 с.
38. Обухова Л.Ф. Детская возрастная психология. Москва : Российское педагогическое агентство. 1996. 282 с.
39. Общая психология: учеб. для студентов пед. ин-тов / А.В. Петровский, А.В. Брушлинский, В.П. Зинченко и др.; под ред. А.В. Петровского. Москва : Просвещение, 1986. 609 с.
40. Общая психология: учебник для вузов /под.. ред.Маклаков А. Санкт-Петербург : 2002. 335 с.
41. Павлов И. П. Условный рефлекс: полн. собр. соч. 2-е изд. Москва — Ленинград, 1951, т. III, кн. 2. С. 335—336.
42. Пахальян В.Э. Групповой психологический тренинг. Санкт-Петербург : Питер, 2006. 224 с.
43. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка. Москва, 1996.
44. Піроженко Т. Мовлення дитини: Психологія мовленнєвих досягнень дитини. Київ.: Главник, 2005. 112 с.
45. Практикум по психологическим играм с детьми и подростками / Азарова Т.В., Барчук О.И., Беглова Т.В., Битянова М.Р., Королева Е.Г., Пяткова О.М. / под общей ред. Битяновой М.Р. Санкт-Петербург : Питер, 2004. 476 с.
46. Психология XXI века: учебник для вузов / под ред. В.Н. Дружинина. Москва: ПЕР СЭ, 2003. 576 с.
47. Психология. / под ред. А.А. Крылова. Москва: ПБОЮЛ М.А. Захаров, 2001. 386 с.
48. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога в образовании: учебное пособие. Москва: Владос, 1996. С. 75-77.

49. Рубинштейн С.Л. О мышлении и путях его исследования. Москва, 1958.
50. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 382 с.
51. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: В 2 т. Москва, 1989. Т. 1. С 361.
52. Рудестам К. Групповая психотерапия: пер. с англ. 2-е изд. Санкт-Петербург : Питер, 2006. 386 с
53. Сапогова Е.Е. Психология развития: учебное пособие. Москва: Аспект Пресс, 2001. 336 с.
54. Слободчиков В.И., Исаев Е.И. Основы психологической антропологии. Психология человека: Введение в психологию субъективности. Москва, 1995. 296 с.
55. Смирнов А. Проблемы психологии памяти. Москва, 1966. 108 с.
56. Співак Л.М. Формування «Я-концепції» молодших школярів з труднощами у навчанні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2000. 209 с.
57. Столяренко Л.Д. Основы психологии. Ростов-на-Дону: Феникс, 2000. 486 с
58. Такман Б.В. Педагогическая психология: от теории к практике: пер. с англ. Москва: ОАО Издательская группа «Прогресс», 2002. 572 с.
59. Тарасун В.В. Тесты учебных способностей для I класса. Київ: РОВО «Укрвузполиграф», 1992. С. 29-30.
60. Ткачук Т.А. Развитие познавательной активности детей дошкольного віку у спілкуванні з вихователем: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2004. 21с.
61. Торчинська Т.А. Развитие навчально-познавательной активности молодших школярів на уроках рідної мови засобами ономастичного матеріалу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 1995. 19 с



62. Ускова Г.А. Психолого-педагогическая диагностика младших школьников. Москва: Академический Проект, 2004. 144 с.
63. Франкл В. Человек в поисках смысла: сборник: пер. с англ. и нем./ общ. ред. Л.Я.Гозмана и Д.А.Леонтьева; вст. ст. Д.А.Леонтьева. Москва: Прогресс, 1990. 368 с.
64. Хитяева Л.П. Активизация познавательной деятельности младших школьников средствами наглядности: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. психол. наук 13.00.01. Киев, 1985. 24 с
65. Шапарь В.Б., Тимченко А.В., Швыдченко В.Н. Практическая психология. Инструментарий. Ростов н/Д: издательство «Феникс», 2002. 802 с.
66. Эльконин Д.Б. Детская психология. М.: Учпедгиз, 1960. 368с.
67. Яковлева Н.В. Психолого-педагогические условия преодоления коммуникативных барьеров в процессе изучения иностранного языка: автореф. дис. на соискание науч. ступени канд. психол. наук: 19.00.07 Киев, 2003. 20 с.
68. Dreikus R. Psychology in the classroom. A manual for teachers. New York, 1968.
69. Dreikus, R., Grunwald, B.B., & Pepper, F.C. Maintaining sanity in the classroom: Classroom management techniques (2<sup>nd</sup>. ed.) New York: Harper & Row, 1982.
70. Scott Wendy A. and Ytreberg Lisbeth H. Teaching English to Children. – 13<sup>th</sup> ed. New York: Longman, 1990. 115 p